

A budai Várszínház

Hazánkban — takarékoság miatt — sok közintézmény került átalakított, eredetileg más célra készült épületbe. Így lett főúri palotából könyvtár, templomból börtön, lakóházból iskola, lovardából mozi... Ilyen a budai Várszínház múltja is.

Helyén a XIII. századtól templom állt, ebben tartotta a híres hitszónok, Temesvári Pelbárt a királyi udvar romlottságát ostorozó beszédeit. A török uralom alatt átalakították a budai basa dzsámijává, imaházává. Buda felszabadítása után a dzsámi romjait a karmeliták kapták, s ők a régi alapok fölé új templomot építettek. Noha alapkövét már 1725-ben lerakták, a felépítés, belső díszítés soká tartott, csak 1763-ban szentelték fel. Egyhajós templom volt, boltozatát kétoldalt négy-négy pillérköteg tartotta.

A karmeliták alig 21 évig imádkozhattak benne, mert II. József császár rendjüket 1784-ben feloszlatta, az épület templom jellegét megszüntette, berendezését eladta. Így került főoltára Sárospatakra, orgonája a vízivárosi Szent Anna templomba. Az épületet katonai raktárnak használták.

II. József egységes birodalmat akart teremteni, de belátta, hogy ennek minden részét nem lehet közvetlenül Bécsből irányítani. Szükségesnek érezte területi központok kiépítését, Magyarországon erre a célra Budát tartotta a legalkalmasabbnak. Ide helyezte át Pozsonyból a főhivatalokat, a helytartótanácsot, az udvari kamarát és a magyarországi hadi kormányt. Hogy tisztviselői ne nélkülözzék a színházi előadásokat, 1786. augusztus 23-i rendeletével a karmelita templomot színházzá alakította át. Utasította Kempelen Farkas udvari tanácsost, a sakk-autómata feltalálóját, hogy készítsen tervet az átalakításra.

Kempelen nemcsak a tervet csinálta meg, hanem felügyelt a munkálatokra is. A budai iparosok — Hikisch Kristóf vezetésével — bravuros gyorsasággal dolgoztak, s így az átalakítás a következő, 1787. év őszére be is fejeződött.

A barokk templom külső homlokzatát copf stílusú formálták át, talapzatát kváder kövekből alakították ki, a főbejárat fölé erkélyt emeltek, az oromzatra Buda címerét helyezték el. A belső

tér 47,3 méter hosszú és 17 méter széles lett, 1200 néző befogadására vált alkalmassá. Három emelete közül kettőn páholyok sorakoztak. A szentély alatti kriptából süllyesztő lett, a templom melletti kolostor celláiból öltözők és színészi lakások. A mennyezetet a különféle művészeteket jelképező freskók díszítették, a főhelyet egy Apolló-fej foglalta el. Az akkori viszonyokhoz képest szép, nagy, modern színház lett a templomból.

A megnyitó előadás 1787. október 17-én német nyelvű volt. Budán, amelynek lakossága 1720-ban még magyar többségű volt, a bécsi udvar nagyarányú betelepítési és elnémetesítő politikája következtében (osztrákokat és délnémeteket telepítettek ide) — a magyarság aránya öt százalékra csökkent.

Pesten már az előző években számos színházi előadást tartottak, időnkint Budán is rendeztek színdarabot Ra-

ischl ács deszkabódéjában. II. József a színházi élet fellendítésére elrendelte, hogy a két város színházügye közös legyen, mindkét helyen váltakozva ugyanaz a német társulat szerepeljen.

A magyar színjátszás nem részesült semmiféle hivatalos támogatásban. Elsőnek a pesti piaristák adtak elő magyarul iskoladrámákat. A nemzeti játékszín kérdését 1788-tól a lapok állandóan napirenden tartották. Az első társulat az egyetemi ifjak egy csoportjából alakult meg. Élükre Kelemen László jogász állt, aki már piarista diák korában az iskoladrámák szereplője volt. A színészet kedvéért lemondott jól jövedelmező ügyvédi állásáról — Grassalkovich herceg jogtanácsosa volt —, és sikerült társulatának megszerezni a játszási engedélyt. Egy előadásra megkapta a Várszínházat is.

Kazinczy, aki tevékenyen részt vett a magyar színját-

Korabeli rajz Kelemen Lászlóról

zás megteremtésében, azt szerette volna, ha első előadásul a Hamletet választják. Kelemennek azonban volt annyi gyakorlati érzéke, hogy belátta: a Hamlet előadása csupa kezdő, tapasztalatok nélküli színésszel, eleve kudarcra van ítélve. Ezért Simai Kristóf idegenből átdolgozott darabját, az Igaz-Házi című „érzékeny játék”-ot hozta színre, kétszáz esztendővel ezelőtt, 1780. október 25-én. Ezt a napot tekintetjük a magyar színészet születésnapjának. Kelemen egy verbunkos káplárt játszott az Igaz-Háziban.

Sajnos, Kelemen társulatának előadását a Várszínházban sokáig nem követte több. A színészek hiába ajánlották fel a jövedelem harmadrészét, a német vezetés nem engedte őket játszani. Az első budai előadást nagy késéssel követte 1792-ben a második, de ezt csak a Raischl-féle faépületben tudták megtartani. Pesten többször játszották, de kellő támogatás hiányában a magyar előadások rossz üzletnek bizonyultak, és több évi nélkülözés után az első magyar színtársulat 1796-ban feloszlott.

Nevezetes napja volt a Várszínháznak 1800. május 7-e, amikor Beethoven szerepelt benne. Kúrtonátájának zongoraszólistáját játszotta, s ezt az eseményt emléktábla örökítette meg.

Magyar előadás hosszú ideig csak ritkán hangzott el a Várszínházban. 1833—37-ben azonban a kassai társulat bérelte ki, s ekkor színpadán olyan kiválóságok léptek fel, mint Ergessy Gábor, Déryné, Megyeri Károly, Lendvai Márton és felesége, Hivatal Anikó, Laborfalvy Róza, Szigligeti. Az előadások véglegesen azonban csak 1870 után váltak magyar nyelvűvé. Főleg a Nemzeti Színház társulata játszott benne, de rendszeresen vendég szerepelt az Opera, a Népszínház és néhány vidéki társulat.

A színház belsejét többször átfestették, restaurálták, így 1815-ben, 1854-ben és 1884-ben. 1924-ig tartottak benne előadásokat, ekkor leszakadt a karzat egy része. A rendőrség a tűzveszélyre és a nézőtér rozoga állapotára hivatkozva a további előadásokat betiltotta. Az épületből másodszor is katonai raktár lett. Ma azonban több mint félszázados szünet után visszakapta színházjellegét és a Népszínház otthona lett.

Vértessy Miklós

Ilyen a Várszínház nézőtere

Várszínház színpada

